

בן-גוריון והעלייה הגדולה: דימוי ומציאות

אבי פיקאר

כל אימת שדנים בעלייה הגדולה מקובל לראות את בן גוריון "כפרקליטה הנאמן של עלייה בלתי מוגבלת"¹ או כאבי העלייה הגדולה.² זו לא הייתה רק עמדתם של היסטוריונים אלא גם של בני התקופה. כך למשל נחום גולדמן, יו"ר הקונגרס היהודי העולמי ויו"ר הנהלת הסוכנות בארה"ב גילה שהוא התנגד מאז ומתמיד לעלייה ההמונית. להערכתו היא נוצרה רק בגלל התעמולה של בן גוריון. "זו הייתה קטסטרופה... היום, גם בן גוריון מתנגד לעלייה גדולה".³

המהפך בראשית שנות ה-40

העלייה ההמונית בראשית ימי המדינה לא הייתה ההתפתחות הטבעית במדיניות העלייה הציונית.

עד שנות השלושים הייתה העלייה הסלקטיבית דרך המלך בתנועה הציונית. כך מצטטת דליה עופר את בן גוריון אומר לנציב עליון ב-1933 שצריך בארץ חלוצים כדי לפתח את הארץ. וש"א"י איננה פתרון לכלל יהדות פולין.⁴

במחצית הראשונה של שנות ה-40 התרחשו שני מהפכים במדיניות העלייה הציונית. המהפך הראשון היה מעבר מעלייה סלקטיבית לעלייה המונית. ב-1944 בן גוריון קורא להביא מליון יהודים, אפילו אם יהיה צורך שיפתחו עבורם בתי תמחוי. הנימוק – אחרי השואה רק עלייה המונית יכולה להכריע למען פתרון ציוני.

המהפך השני היה ההחלטה להכליל את יהודי ארצות האיסלם במדיניות העלייה הציונית.⁵

העלייה הגדולה שלאחר הקמת המדינה הייתה תולדה של שני המהפכים הללו. היא הייתה המונית והיא כללה את יהודי ארצות האיסלם.

בניין מול הצלה - עלייה המונית מול עלייה סלקטיבית

---

¹ דבורה הכהן, עולים בסערה, יד בן צבי, 1994, עמ' 304

² צבי צמרת, "בן גוריון ולבון: שתי עמדות כלפי קליטת עלייה" בתוך ד. עופר (עורכת), בין עולים לותיקים, יד בן צבי, ירושלים 1996, עמ' 75

³ פרוטוקול הנהלת הסוכנות 9/7/53.

⁴ דליה עופר, "העלייה, הגולה והישוב" קתדרה 43, 1987, עמ' 71, ראה עוד בעניין זה אביבה חלמיש, "עלייה סלקטיבית ברעיון, במעשה ובהיסטוריוגרפיה הציוניים", בתוך א. שפירא, י. רינהרץ וי. הריס (עורכים), עידן הציונות, ירושלים 2000

⁵ ראה Esther Meir-Glitzstein, "From Eastern Europe to the Middle East: The Reversal in Zionist Policy vis-à-vis the Jews of Islamic Countries", The Journal of Israeli History, 20/ 1, Spring 2001

בן-גוריון והעלייה הגדולה: דימוי ומציאות

אבי פיקאר

הציונות, מראשיתה, הציגה לעצמה שני יעדים: הצלת היהודים ממצוקה ובניית מרכז טריטוריאלי לעם היהודי בארצו העתיקה. המתח בין הצלת העם ובנין הארץ ליווה את המפעל הציוני לאורך זמן רב. אומנם רבים ראו את שתי המשימות האלו כמשתלבות. הצלת העם תבוא לידי ביטוי על ידי עלייה ובנין הארץ. ניתן היה לראות את שני היעדים כשלביו שונים: העלייה היא אמצעי להקמת מדינה והמדינה, כמדינתה של לאומיות פזורה, תהפוך אמצעי להצלת היהודים וקיצוץ גלויות. סדר העדיפויות בין היעדים השונים לא היה ברור ומוחלט. היה מי שראה בעלייה אמצעי לבנין הארץ והיה מי שראה בה מטרה בפני עצמה - הצלת היהודים. אולם לעיתים קרובות היה צורך להכריע בין מטרות מתנגשות אלו, הצלה ובנין. בנין הארץ דרש כוחות מובחרים, צעירים וחלוצים שיהיו נכונים להקריב עצמם למען המטרה.⁶ ההצלה חייבה לקבל את כל מי שרצה לבוא. לא רק הצורך בפיתוח כלכלי וחקלאי של הישוב היהודי בארץ ישראל היה סיבה לעלייה מבוקרת. גם התפיסה, של חוגים נרחבים בציונות, שהציונות היא מהפכה אנטי גלותית הביאה להסתייגות מעלייתם של יהודים שיביאו ארצה את המנטליות הגלותית ואת העיירה היהודית ממזרח אירופה.

במקביל לדילמה זו התקיימה דילמה נוספת במדיניות העלייה הציונית והיא הדילמה בשבין עלייה המונית לעלייה סלקטיבית. על פניו נראה שמדובר בדילמות חופפות. מי שמבכר את עיקרון הצלת יהודים במצוקה יתמוך בעלייה המונית המאפשרת לכל המעוניינים לעלות. לעומת זאת מי שמעמיד את בנין הארץ בסדר עדיפות עליון, יעדיף מדיניות שבה מתקיימת בחירה של עולים – הווי אומר עלייה סלקטיבית. כאמור, עד שנות השלושים העמדה השלטת הייתה שעדיפה עלייה סלקטיבית על פני עלייה המונית.

עם זאת מעניין להתבונן במנהיג ציוני אחד שקרא לעלייה המונית, מייד לאחר החלת המנדט הבריטי על א"י. היה זה מקס נורדאו. ב-1920 היה נורדאו בן 71 ועתידו היה מאחוריו. עם זאת קריאתו לעלייתם של מליון יהודים (בגרסאות אחרות מדובר על חצי מליון) בבת אחת לארץ הותירה רושם רב. אולם עמדתו של נורדאו שקראה לעלייה המונית (בזמן שווייצמן קרא "אל תעלו") לא שיקפה תמיכה בעיקרון של עלייה כהצלה אלא אלטרנטיבה לדרך בה יושג הבנין. נורדאו אומנם קשר בין הקריאה לעלייה המונית למצוקה במזרח אירופה אולם קריאתו לעליית חצי מליון עולים לאלתר ב-1920 נועדה ליצור עובדות דמוגרפיות בארץ כדי להצליח להגשים את בנין המדינה היהודית. נורדאו סבר שגם אם שליש מאותה עלייה המונית ירד מהארץ ושליש ימות בארץ, מאות אלפי העולים שיוותרו בה יביאו לרוב יהודי ויאפשרו הקמת מדינה עצמאית מיד. בקריאה זו ודאי שעקרון ההצלה לא היה עקרון מכונן. העיקרון המכונן היה הבנין והיעד להשגתו היה יצירת עובדות דמוגרפיות במהירות.⁷ עמדה זו, הרואה בעלייה המונית כלי בבנין הארץ ולא אמצעי להצלת יהודים תהפוך לפופולארית לאחר קום המדינה. במידה

⁶ ראה למשל קול קורא של יוסף ויתקין, מצוטט אצל אייזנשטאדט ואחרים (עורכים), ישראל חברה מתהווה, ירושלים 1972, עמ' 6-7.

⁷ חלמיש, "עלייה סלקטיבית", עמ' 187-189;

בן-גוריון והעלייה הגדולה: דימוי ומציאות

אבי פיקאר

עמדת בן-גוריון בשנים 1949-1951

מיד אחרי קום המדינה התקבלה החלטה על עלייה המונית. האם הייתה זו החלטה שהיתה תולדה של צרכי ההצלה של יהודים בגולה או של צרכי המדינה הצעירה בכוחות נוספים? כמובן שקשה לבודד החלטה ומדיניות למושגים שהפרדה בינם היא לעיתים תיאורטית. מקרה הבחון – העלאת יהודים שיהוו עול על המדינה – לא תמיד עומד בקריטריון. כך למשל היו קהילות שהעלאת הראויים לבנין ללא העלאת כלל הקהילה ("חיסול גלויות" במונחי אותם ימים) לא היה מתאפשר. לעיתים הדברים התפתחו תוך כדי תנועה כמו בעיראק ובתימן – הדינמיקה הפנימית של תהליך העלייה לא אפשרה להותיר את החולים והקשישים מאחור.

לגבי בן גוריון עצמו אפשר לראות שחלק מההתבטאויות שלו עוסקות בהצלה. כך למשל בדיון בכנסת על הצפיפות בקליטת העלייה, ב-1949, אמר בן גוריון שמי שטוען שאין להעלות יהודים עד שלא יהיו מוכנים בשבילים בתים ומקומות עבודה "אינו רואה ואינו מבין מה מתרחש בחיי היהודים בשורה של ארצות". בן גוריון הבהיר שלו ממשלת רומניה תפתח את שעריה לששה חודשים בלבד וימצאו 300,000 יהודים שירצו לעלות, אי אפשר יהיה לבקש מהם להמתין. "ממשלה זו לא תאמר זאת".⁸ זהו כמובן טיעון המתבסס על הצלה.

אולם בדיונים פחות פומביים, עמדת הבניין זוכה להעדפה. כך למשל בעת דיון במרכז מפא"י הסביר בן גוריון מדוע יש להקדיש את כל המשאבים לאפשר עלייה גדולה: "הכל למען הגברת העלייה... כי זה הנהלת המלחמה. לא חשוב כרגע שהאויב אינו מוכן לכך... למען שאם ילחמו נגדנו יהיה מי שיעמוד".⁹ הגברת העלייה היא צורך דמוגרפי – צורך של בניין הארץ.

במהלך העלייה הגדולה של 1949-1951 התגברה מצוקת הקליטה והתחדדה הדילמה של בניין מול הצלה. יש שיאמרו שזו הייתה דילמה של הצלה מול מניעת קריסה. זרם העולים היה כה גדול שהיה קיים חשש אמיתי שמטרת הזרם הבלתי פוסק לעלייה נועד למוטט את מדינת ישראל.¹⁰ זה היה הרקע למעבר מעלייה המונית לעלייה סלקטיבית בשלהי 1951.

⁸ דברי הכנסת 21/11/49, עמ' 128-129.

⁹ צמרת, עמ' 76

¹⁰ כמה דוברים עיראקים ציינו שמטרתם בעידוד ההגירה לישראל הוא להביא לקריסתה. "כל עולה נוסף הוא מסמר נוסף בארון המתים של ישראל" אמר נורי אלסעיד, ראש ממשלת עיראק (דפנה צמחוני, "ממשלת עיראק והעלייה הגדולה של היהודים לישראל", פעמים 39 (1989), עמ' 88) ראה גם את עמדת תופיק אל סויד, מי שכיהן כראש ממשלת עיראק מינואר עד ספטמבר 50' והיה בעל תפקיד מרכזי בחוק שהתיר את יציאת היהודים, (שם עמ' 80). יצחק רפאל ציטט באופן דומה את סלאח ג'אבר, שר הפנים העיראקי (המוסד לתיאום

בן-גוריון והעלייה הגדולה: דימוי ומציאות

אבי פיקאר

עמדת בן גוריון מיישומה של מדיניות העלייה הסלקטיבית בשלהי 1951

יש הטוענים שהיה צריך לשכנע את בן גוריון לשנות את דעו מתמיכה בעלייה המונית לתמיכה בעלייה סלקטיבית. בהקשר זה מנסים לברר מה היו הגורמים שהביאו את בן גוריון לשנות את דעתו. התבוננות בעמדת בן גוריון דרך הפריזמה של בניין מול הצלה מראה שלא היה כל צורך לגרום לבן גוריון לשנות את עמדתו. בן גוריון הסכים לעלייה בלתי מוגבלת כשזה היה המחיר של העלאת תפוצות שלמות (עיראק ותימן) ומחיר קליטתן יוצא בשכר הגידול הדמוגרפי. אולם במקרה שבו נותרו קהילות על כנו, בן גוריון התנגד לקבל עולים ללא בחירה. לעיתים קרובות הוא הדגיש שבחירת עולים צריכה להתבצע במיוחד במרוקו.

על אף ההכרעה על עלייה סלקטיבית, לא הייתה כוונה לצמצם את מימדי העלייה. תוכנית העבודה של הסוכנות לשנת 1952 הייתה, שלמרות מדיניות העלייה הסלקטיבית, יבואו 120,000 עולים לארץ. אולם במהלך אותה שנה התברר שממדי העלייה הצטמצמו באופן דרסטי - בניגוד לתחזיות. רק 24,000 עולים הגיעו ארצה באותה שנה. בן גוריון הוטרד מכך וחיפש דרכים להגברת עלייה בלי לוותר כהוא זה על עקרונות העלייה הסלקטיבית. הוא אמר שצריך לדאוג שלא יבואו עיוורים ופיסחים היות ואי אפשר למלא את הארץ במקרים סוציאליים. עם זאת המספרים הקטנים של עולים עוררו את דאגתו והוא קרא להגביר את העלייה "באלמנטים של נוער וכוחות עובדים... שיחזקו את מצב הביטחון ושיילכו להתיישבות. אין התיישבות בלי עלייה".¹¹

כאשר נעשה ניסיון, על ידי ראש מחלקת העלייה, יצחק רפאל, להקל בהגבלות העלייה הסלקטיבית על מנת לאפשר את עלייתם של קהילות שלמות של יהודים מכפרים קטנים בדרום טוניסיה ומרוקו, בן גוריון התנגד לכך. הוא הפעיל את כל כובד משקלו כדי לבטל את התוכנית, על אף שהדבר היה כרוך בביטול הסכם עם הג'וינט ובהרעת היחסים עם ארגון הרווחה היהודי - אמריקאי. העובדה שיהודים אלו היו נתונים בסכנה לא עניינה אותו. מדבריו עולה בבירור שעצם העיקרון שמאפשרים העלאת יהודים שאחוז ניכר מהם חולה הוא פגיעה בבניין הארץ. הוא טען שההסכם שחתם רפאל עם הג'וינט, בלי שום הגבלה בדבר מצב בריאותם של העולים, הוא בניגוד לחוק השבות. הוא אף איים שיתכן שיהיה צורך לשנות את הגדרת היחסים בין ההסתדרות הציונית למדינה. 250,000 יהודי מרוקו אינם עולים, אמר בן גוריון, אז אין טעם להתחיל בפינוי דווקא של המשותקים והעיוורים. "הלזה תיקרא עלייה שנביא משותקים מפני שרוצים לנפח המספרים". בן גוריון שאל מדוע אי אפשר למצוא בצפון אפריקה 6000 יהודים בריאים וצעירים בלי הסכם כזה ואשכול ענה לו שהיה חשש למאורעות ולפרעות. מפרוטוקול אותו דיון עולה

¹¹ המוסד לתיאום, 2/7/52, א"מ ג 3029/3.

בן-גוריון והעלייה הגדולה: דימוי ומציאות

אבי פיקאר

עמדת בן גוריון בעת ההתלבטות על העלייה ממרוקו – 1954-1956

קיץ 1954 היה נקודת מפנה בעלייה. לראשונה מאז החל יישומה של מדיניות עלייה סלקטיבית החל לחץ גדול לעלייה. בצפון אפריקה החלו מאבק אנטי קולוניאלי אלים לצבור תאוצה. תחושת הביטחון התערערה בקרב יהודי צפון אפריקה – הקהילה הגדולה מקרב יהודי ארצות האיסלם שטרם עלתה ארצה. גל עלייה גדול החל לזרום מטוניסיה וממרוקו. בנוסף להגבלות מדיניות העלייה הסלקטיבית ניצבה בפני עולים אלו משוכה נוספת. הם היו חלק מתוכנית ההתיישבות מהאוניה לכפר. במסגרת תוכנית זו נשלחו העולים עם הגעתם ישירות למושב או לעיירת פיתוח. העולים קיבלו דירה מוכנה ולא נאלצו לגור בתנאים ארעיים במעברות. המדינה הצליחה באמצעות תוכנית זו להביא לפיזור האוכלוסייה באופן מהיר ומוצלח. כדי להימנע מחזרה לתופעת המעברות הגובל קצב העלייה בהתאם לקצב בנית הבתים לעולים. הקושי המרכזי בתוכנית זו היה שקליטת העולים הייתה יקרה יותר מאשר קליטתם במעברות. קצב העלייה הותנה בתקציב הקליטה. בנקודה זו, בדילמה שבין הצלה לבניין, נטתה הכף לטובת הבניין על חשבון ההצלה. תוכנית פיזור האוכלוסייה היא זו שקבעה את קצב העלייה מצפון אפריקה ולא ממדי המצוקה שם.

כאשר המצוקה בצפון אפריקה גברה והלחץ לעלייה גדל, ניסו בממשלה ובסוכנות למצוא דרכים שיאפשרו את הגדלת העלייה בלי לסגת מתוכנית "האוניה לכפר". הווי אומר לרבע את המעגל ולאפשר הצלה גדולה יותר (הגדלת ממדי העלייה) אם פגיעה מינימלית בבניין (שליחת העולים להתיישבות חקלאית ופיזור האוכלוסייה). האמצעי היה הטלת מס מיוחד, לקליטת עולי צפון אפריקה, שיאפשר הגדלת העלייה. גם כאן מעניינת עמדת בן גוריון.

בראשית אותה תקופה ישב בן גוריון בשדה בוקר ולא שימש בשום תפקיד רשמי, על אף שהרבו להתייעץ בו. ששה חודשים לאחר תחילת גל העלייה הוא הצטרף לממשלת שרת, כשר הביטחון בעקבות פרישת לבון בפברואר 1955. במהלך דיונים שקיים שרת בעניין העלאת המיסים, הוא התרשם שגיאורא יוספטל, ראש מחלקת הקליטה בסוכנות, חשש מאד למצבם של יהודי צפון אפריקה וחשב שחייבים להחיש את קצב העלייה. בן גוריון לעומתו, לא נחרד כלל ממצב היהודים למרות הנתונים שנמסרו על ידי יוספטל. המניע שלו בהגברת העלייה היה הרצון ליישב את הנגב והוא ראה בעלייה זו, שבה היהודים נדחקים לעלות לארץ, הזדמנות שיש לנצל כדי להביא ליישוב הנגב. שרת הגדיר זאת "קוצר רוח התיישבותי".¹³ שוב, בן גוריון ממוקד בצורכי הבניין. שאלת ההצלה אינה על סדר יומו.

¹² המוסד לתיאום, 14/7/52, א"מ ג 3029/3.

¹³ שרת, יומן אישי, כרך 3 עמ' 820 (7/3/55).

בן-גוריון והעלייה הגדולה: דימוי ומציאות

אבי פיקאר

עמדת בן גוריון ערב סגירת שערי מרוקו – דצמבר 1955

בחודשים אוקטובר – נובמבר 1955 אירעו שלושה אירועים, במקומות שונים בעולם, שחידדו את הדילמה. בראשית אוקטובר נודע על עסקת הנשק שחתמה מצרים עם צ'כוסלובקיה. מדובר היה בעסקה שהפרה את מאזן החימוש באזור ויצרה חרדה עצומה בישראל. בשלישי לנובמבר מונתה ממשלה חדשה בישראל ובן גוריון חזר לתפקיד ראש הממשלה. בשישה עשר לנובמבר חזר הסולטן הגולה מוחמד בן יוסוף (לימים המלך מוחמד החמישי) למרוקו, ותהליך הפיכתה של מדינה זו לעצמאית תפס תאוצה. לדבר הייתה צפויה השפעה ישירה על חופש ההגירה של היהודים וחרדת היהודים שם גברה. אלפים רבים נרשמו לעלייה אולם הממדי צינור שבו זרמה העלייה היה צר מלהכיל את הביקוש. ישראל אפשרה את העלאתם של 3000 עולים בחודש אולם במרוקו היו למעלה מ-100,000 יהודים שרצו לעלות והזמן שנותר לעלייתם הלך והתקצר (יו"ר הסוכנות, ברל לוקר, העריך שנתרו 9 חודשים עד אשר ימנעו שלטונות מרוקו את יציאת היהודים אולם למעשה הדבר קרה תוך שישה חודשים בלבד). בסיטואציה זו התכנסו הממשלה והנהלת הסוכנות לישיבה משותפת (דצמבר 1955). הדיון עסק בשאלה איך מתמודדים עם הביקוש להגברת העלייה ממרוקו בעת שישנה סכנת מלחמה בפתח ויש להשקיע משאבים בביצור הביטחון וברכישת נשק.

גולדה מאיר, שרת העבודה באותם ימים, סברה שהסכנה הגדולה צפויה דווקא עם סגירת השערים במרוקו. "אולי זה מוזר קצת... [תראו את עצמכם] יום אחרי שיוכרז במרוקו שאף יהודי לא יכול לצאת משם... איש אינו יודע מתי... כבר קרו לנו אסונות כאלה... אינני יודעת עד היכן תהיה צרפת מוכנה להסתבך עם מרוקו בדבר יציאת היהודים... עלייתם של יהודי מרוקו איננה נותנת לי מנוח... מה אני אישית אעשה אחרי שתיסגר העלייה ממרוקו ומטוניס ותהיה לי הרגשה שיכולתי לעשות ולא עשיתי... יודעת אני שמבחינת השכל הקר אין זה אלא אבסורד לדבר על עלייה גדולה... עם זאת אנו עומדים ללא אפשרות להגיד ליהודים הללו לא ניקח אתכם... ראיתי מברק של אדם אחראי שאומר: אפילו למעברות. רואה אני את הסכנה בצורה מפוכחת ואינני משלה את עצמי. יודעת אני שאם נכניס אותם למעברות יהיו סקנדלים ושבתות שבת... אני יודעת שאם לא ניקח אותם לאזורי ספר ופיתוח ונשכן אותם ליד ת"א זו תהיה קטסטרופה אעפ"כ אינני יכולה להרים את ידי ע"מ להשאיר את היהודים שם".¹⁴

גולדה, הוטרדה מצבם של יהודי צפון אפריקה. בן גוריון הוטרד גם הוא מהצפוי עם הפיכת מרוקו למדינה עצמאית: "אף מדינה ערבית לא תיתן ליהודים לצאת לישראל ולהילחם בערבים... מה שקרה בעיראק היה נס ואסור לסמוך עליו. וצריך להכריע בין ציונות ובנין הארץ לטווח ארוך או היכולת בטווח הקצר לאור צרכי הביטחון... צפויה סכנה לישוב היהודי בארץ, צפויה סכנה ליהדות מרוקו להיסגר". אולם הסיבה המרכזית שבגללה הוא חשש ליהודי מרוקו

¹⁴ גולדה מאירסון, ישיבה משותפת של הממשלה והנהלת הסוכנות 4/12/55, א"מ משרד רה"מ 3029 / 14.

בן-גוריון והעלייה הגדולה: דימוי ומציאות

אבי פיקאר

החלטה זו הייתה למורת רוחו של אחד מידידי בן גוריון – נתן אלתרמן. בעקבות העדפת רכש הנשק על פני העלייה ממרוקו כתב אלתרמן בטור השביעי את הדברים הבאים:

"אמרה שעת חרום: אין עדיפה ממני/ אין חשבוני יודע רתת וחשש/ ובכל זאת תמהון מלאתי, האמן לי/ בהיות העם הזה (אשר איננו מש/ את עשירות הונו ומותרותיו לתן לי)/ מקריב על מזבחי את עליית הרש

אמרה שעת חרום: אמת! שועת הנשק/ דוחה הכל! לרכש דין קדימה עליון!/ אבל האם הקרבנו, לרכישת העשת/ ראש סעיפים אחד מיבוא עשרות מיליון?/ או ישראל את חוד החרב הנרכשת/ תוקעת, קודם כל, בלב שיבת ציון?

אמרה שעת חרום: היד המשתלחת/ לחסום דרכי נרדף וגזר דינו לחתום/ ודאי אינה עושה את זאת מגודש נחת/ ובכל זאת היא עושה דבר שגם לאום/ הבא עד לחם צר, הבא עד מים לחץ/ לא יעשה אותו גלוי לאור היום...

הממשלה – לא כן – נמנעת ונזהרת/ שלא לכפות בטרם עת חוקי חרום/ אך מי יאמר אם יש כפיה יותר אכזרת/ מזו המכריחה אב יהודי לקום/ עם צרורותיו ועם תינוקותיו עשרת/ ולהיאוש מן הישועה, כי תם רישום...

יודעת המדינה היטב כי היא חייבת/ קים הבטחותיה... כן ביצע קר/ הממשלה טובלת עד שהיא ניצבת/ לגזור ביטול חלקי של הוספת שכר.../ אבל הפרתו של חוק השבות נחשבת/ ענין פעוט יותר... מוקדם יש ומאוחר...

דומה כי עוד נמצא קורטוב ממון וכוח/ וקצת כבוד ואומץ באומה הזאת/ כדי שלא תוכרח היא את ידה לשלוח/ בדמי הפיקדון הזה... ביסוד היסוד! את ביצוריה לא יבנה זה המלקוח/ אבל את נשמתה הוא כבר חושף פרזות".¹⁶

¹⁵ שם.

¹⁶ השיר פורסם במקור בדבר ב-27/1/56. הוא מופיע גם באלתרמן, הטור השביעי כרך ב', עמ' 59-60.

בן-גוריון והעלייה הגדולה: דימוי ומציאות

אבי פיקאר

מעניין לציין כאשר נסגרו שערי היציאה ממרוקו, חצי שנה מאוחר יותר, אמר בן גוריון שסגירת שערי מרוקו זו מכה קשה יותר מאשר העיסקה הצ'כית. הוא הזכיר שבכל דיון על צמצום העלייה, עמד ברקע חשש לסגירת השערים, אולם לא פירט מה הייתה עמדתו.¹⁷

האם הייתה לבן גוריון העדפה עדתית

מניתוח עמדת בן גוריון בסוגיות של הגברת עלייה והגבלת עלייה עולה קו מנחה ברור. בן גוריון ראה בעלייה, גם זו ההמונית, כוח בונה את הארץ ולכן תמך בה. ברגע שנראה היה לו ששכר העלייה יוצא בהפסדה על פי עיקרון בניין הארץ הוא התנגד לעלייה. האם לסוגיית זהות העולים היה משקל? האם בן גוריון התנגד יותר לעלייתם של יהודי ארצות האיסלם מאשר לעליית יהודי אירופה?

אפשר למצוא בדברי בן גוריון ביטויים שמצביעים על עמדה מסתייגת או מתנשאת כלפי יהודי ארצות האיסלם. כך למשל כתב בן גוריון בדברים שפורסמו בפומבי:

"אין כל שבט - אם נציין בשם זה מרכז יהודי גיאוגרפי מסוים - נופל מחברו או עולה עליו ביכולתו התרבותית ובתכונותיו היסודיות... [אולם] נסתלקה השכינה מעדת יהודי המזרח והשפעתם בעם היהודי פחתה או חדלה לגמרי. במאות השנים האחרונות עמדה יהדות אירופה בראש העם, גם מבחינת הכמות וגם מבחינת האיכות. יהדות אירופה משמעה בעיקר יהדות מזרח אירופה".¹⁸ כאמור, תמיכתו של בן גוריון במעבר לעלייה סלקטיבית התרחשה בעת שהמועמדים לעלייה היו יהודי ארצות האיסלם - בעיקר ביהודי צפון אפריקה.

אולם מבחינה זו בן גוריון היה עקבי ביותר. בסוף 1956 התחדשה העלייה מפולין (עליית גומולקה) במסגרתה עלו לישראל עשרות אלפי יהודים. ממשלת פולין לא התירה לנציגי הסוכנות ואף לאנשי הקונסוליה הישראלית בוורשה לברור את העולים והיא זו שקבעה בעצם את הרכב העלייה. בראשית 1958 התברר ששיעור החולים והנכים שם גדול מאד. בעוד שחלק מחברי הסוכנות והממשלה התנגדו להגבלת עלייה מפולין בעקר בשל החשש שהדבר יגרום לממשלה שם לשלול את היתרי היציאה, היה בן גוריון עקבי. "אנו זקוקים ליהודים לא פחות מאשר היהודים זקוקים לנו. והשאלה היא לא גודל העלייה אלא טיב העלייה... מהארצות שיש לנו חופש בחירה נגדיל העלייה... בארצות ששם אין לנו אפשרות של בדיקה, לא נגדיל... במקום חולה [מפולין] נביא מפרס או מאיזה ארץ אחרת, ששם יש לנו אפשרות ברירה, אנשים בריאים".¹⁹

מבחינה זו, לא הייתה לבן גוריון העדפה עדתית - חולים היו פסולים, בין אם באו ממרוקו או מפולין.

¹⁷ ישיבת ממשלה נח/שט"ז, 17/6/56, ארכיון המדינה, עמ' 18

¹⁸ "נצח ישראל", פורסם בשנתון הממשלה תשי"ד 1953

¹⁹ המוסד לתיאום, 18/2/58, א"מ משרד רה"מ ג3029 / 14

בן-גוריון והעלייה הגדולה: דימוי ומציאות

אבי פיקאר

סיכום

שלוש מתכונותיו של בן גוריון כמנהיג מתגלות בניתוח זה. הוא בעל קו עקבי, הוא מניע מהלכים גדולים מעבר לטווח הראיה הפוליטי, והוא פועל על פי אינטואיציה.

בתקופת ראשית המדינה בן גוריון היה עקבי בקו של העדפת הבניין על פני ההצלה, עם זאת הוא האמין בכך שעלייה המונית, למרות הסיכון העצום הכרוך בה, תביא לגידול הדמוגרפי ולתנופה התיישבותית שישראל נזקקה לה. כאשר העלייה באה על חשבון הבניין באופן ברור, לא היסס בן גוריון לפסוק למען הגבלת עלייה.

על בסיס ניתוח זה ניתן לשאול את השאלה ההיפותטית "מה היה קורה אילו". האם בן גוריון היה יוזם את מבצע הצלת היהודים הגדול ביותר שביצעה ממשלת ישראל – העלאת 14,000 יהודים מאתיופיה בסוף שבוע אחד (מצבע שלמה, 1991)?

לאור העובדה שתרומתם לשאלה הדמוגרפית היתה שולית ואילו המעמסה שנוצרה על שירותי הבריאות והרווחה בעקבות עלייה זו היה גדול, ניתן לקחת את הסיכון ולומר שבן גוריון, לו היה ראש ממשלה, לא היה מוציא לפועל את מבצע שלמה.